НУР

ISSN 0207-655I

9

2022

6+

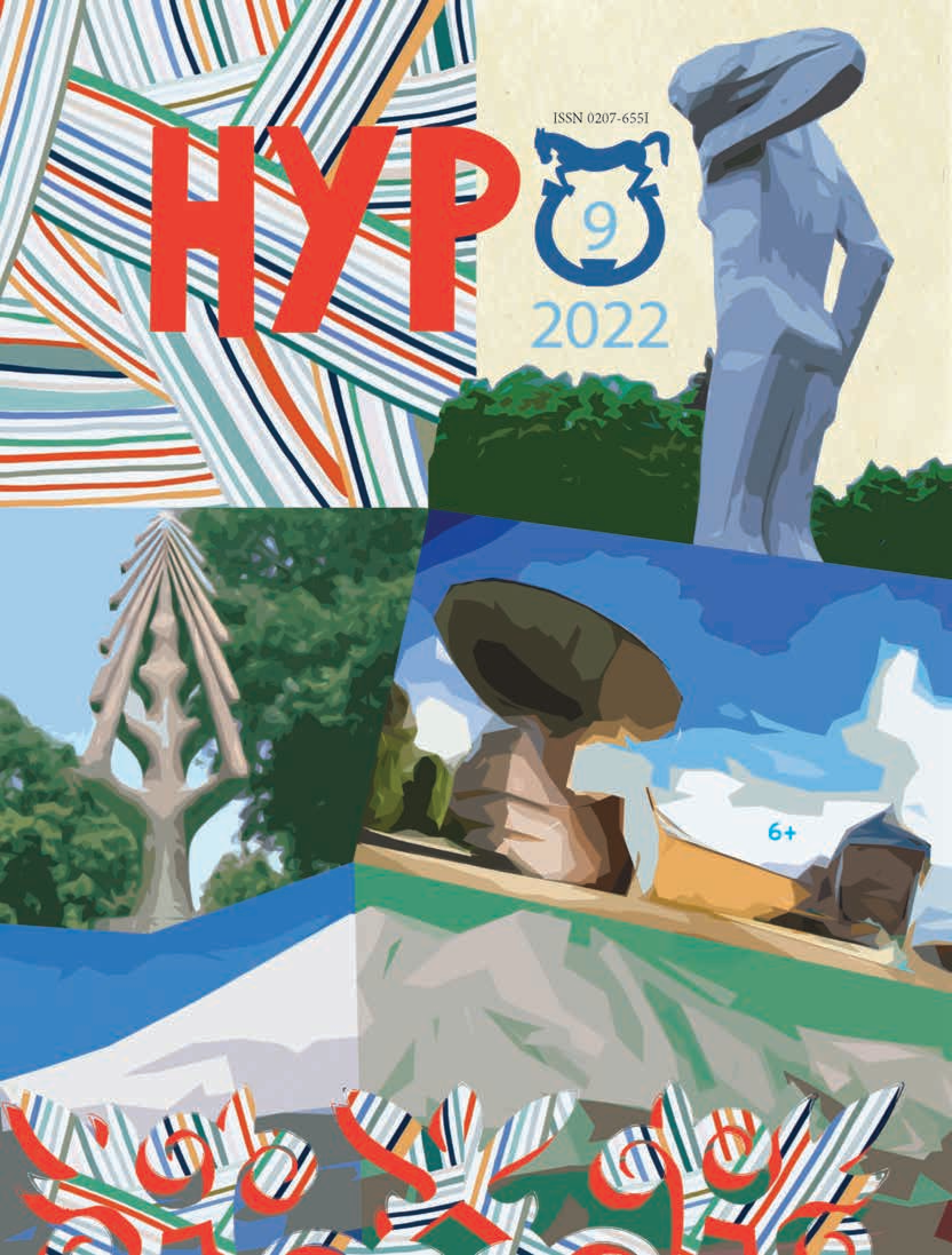

Мы къыдэкIыгъуэр теухуаш КъБР-р илъэси 100 щрикъум

АБРОКЪУЭ Беллэ

СИ НАЛШЫК

Iуащхьэнэку – гуэл куэщIу,
ФIыгъуэ жьэгу мыкIуэщIу,
Зи щIыгулъ IэмыщIэр
МыщIэм пэсщI Налшык!
Уафэ нэз жэщ жэщIыр
Нэхущ бзийм игъэнщIу,
Уи махуэщIэ къэщIым
Мывэ къыщхьэщытщ.
Дыщэ пыIэ щыгуу,
Дыгъэ плъар и Iэгуу,
Нарт СосрыкъуапцIэ
Уи плъыр уэгурытщ.
Абы хуэплъэ щIэблэм
МафIэ я гум щыблэу,
Бланэхэр хагъащIэу
Хэкум щыпэрытщ!

Пшынэ Iэпэу лъалъэм
КъакIуэр егъэлъапIэ,
КIуэжым гупымыкIыу
Уэ къыпхуегъэзэж.
Уи хабзэфIыр фащэу,
ХьэщIэхэр уи напщIэу,
Си гущэкъу уэрэдыр
КъогъэщIэрэщIэж!
ЩIылъэм и дахапIэу,
НапIэм щIэлъ IэпапIэу,
ХьэтIохъущыкъуей хадэр
Уи псэм и курыхщ.
ГуащэIэпэм и мэр
Къызыпих уи гъатхэр
Сызыгъатхъэ гъащIэу –
Сыуищхьэузыхьщ!

Ди къалащхьэ дахэм илъэс 300 и ныбжьщ

Ди цІыхухэр гуапэщ, ди хьэуар къабзэщ, щхъуантІагъэр гурыхьщ, ди шхыныгъуэ Іэфlхэм я хъыбархэр зэlэпахыурэ зэ Налшык щыхьэщlам аргуэру къытрегъэзэж. Аращ ар цlэрыlуэ щlэхъуар. Ди къалащхьэм щопсэу КъБР-м ис цlыхухэм я 33%-р. Лъэпкъи 100-м щlигъум къахэкla цlыхухэр, зыщыщ лъэпкъми зэрахьэ динми емылъытауэ, зэгурыlуэ-зэдэlуэжу зэдопсэу.

Пщыхэм я псэупlэу щыта мы щlыпlэр 1921 гъэм къалэ, 1936 гъэм къалащхьэ хъуащ. Фэ, дауи, гу лъыфтащ ди къалэкум дэт вокзалым и гупэ къит танкым. Ар и щыхьэтщ абдеж зауэ гуащlэ зэрыщекlуэкlам. Ди Налшык дахэ бийр къытеуауэ щытащ Хэку зауэшхуэм и зэманым *(1941–1945 гъгъ.)*. Абы налшык-дэсу 9000-м щlигъу хэкlуэдащ. Ди хэкур бийм къаlэщlэзыхыжа лlыхъужьхэу налшыкдэс цlыхуи 8-м къыхуагъэфэщащ «Совет Союзым и Лlыхъужь» цlэ лъапlэр, цlыху 10 000-м щlигъум – дамыгъэ лъапlэхэр. А хахуагъэм къыпэкlуащ фlыщlэ: 1985 гъэм Налшык къыхуагъэфэщащ Хэку зауэшхуэ орденым и 1-нэ нагъыщэр, 2010 гъэм – «Дзэ щlыхьым и къалэ» цlэ лъапlэр.

Налшык дэтщ дунейпсо мыхьэнэ зиlэ аэропорт, гъущl гъуэгу станц ин, Долинск щхъуантlэм и деж узыншагъэм щеlэзэ lуэхущlапlэу 25-рэ *(щlыуэ га 360-рэ еубыд)*. Абыхэм я деж илъэс къэс къокlуалlэ Урысейм и щlыналъэ псоми къикl сабий минхэр, хамэ къэралхэм щикъухьа ди лъэпкъэгъухэм я щlэблэр. А цlыкlухэм ди псэукlэр ирагъэлъагъу, адыгэ хабзэр зэхрагъащlэ.

Нобэ ди Налшык Кавказ Ищхъэрэм и зыгъэпсэхупlэ къалэхэм я нэхъыфl дыдэщ. Флъагъу сурэтхэр абы щыхьэт тохъуэ.

Ди Налшык зыгъэбжьыфlэн, ар зэрыгушхуэн щlэблэ фэри тхьэм фытхуищl!

НЭЩlЭПЫДЖЭ Замирэ

ЛӀЭЩӀЫГЪУЭ ГЪУЭГУАНЭ

*Мы гъэм ди республикэр къызэрыунэхурэ илъэси 100 ирокъу. АтӀэ сыт къыдэхъулӀа а пӀалъэм? Дахэплъэнти дэфтэрхэм *.*

- Къэбэрдей-Балъкъэрыр къыщыунэхуа япэ илъэсиплӀыр *(1922–1925 гъэгъ.)* зы лӀэщӀыгъуэ псо ирикъуу къыпщохъу, гур хегъахъуэ.

Мы зэманым кърихубыдэу зеужь щӀэныгъэм, щэнхабзэм, гъуазджэм, литературэм, хабзэхъумэ ӀэнатӀэм. 1922 гъэм къоунэху мэкъумэш ӀэщӀагъэхэм я техникум, прокуратурэ, парт школ, еджапӀэ къалэ цӀыкӀу *(ЛУГ),* педтехникум, зыгъэпсэхупӀэ *(цӀыхуи 100 щӀэхуэу).*

- 1923 гъэм адыгэбзэкӀэ япэу тхылъ къыдокӀ; адыгэ, балъкъэр лъэпкъитӀым я тхыбзэхэр убзыхуа мэхъу. Спорт зызыужьыр пожажьэ япэу зэхыхьэ зэхьэзэхуэхэм.

- 30 гъэхэм ди лэжьакӀуэфӀхэр зыпэрыт Ӏуэхухэр йофӀакӀуэ, ахэр къэрал утыку йохьэ. 1934 гъэм япэ дыдэу Ленин и орденыр зратахэм дащыщщ. Ди Ӏэщыхъуэхэм, гъавэм елэжьхэм ар я ехъулӀэныгъэ нэрылъагъут. ЦӀыху мин 17,7-м щӀигъур лэжьыгъэм щыпашэт. 1937 гъэм мэкъумэш ӀэнатӀэм щехъулӀэу цӀыху 28-м Ленин и цӀэкӀэ щыӀэ орденыр къыхуагъэфэщащ.

- ЦӀыкӀухэ, фэ фщӀэн хуей защӀэщ зи гугъу тщӀыр. Республикэр а зэманым иригушхуэрт Тырныауз и вольфрам-молибден комбинатым. Фи нэгу къыщӀэвгъэхьэт абы и инагъыр: цӀыху мини 6500-рэ щылажьэрт, къыщӀигъэкӀ хьэпшыпхэр Ӏуэхущӏапӏэ мини 10000 нэблагъэм хурагъашэрт. Абы и закъуэ?

- 1936 гъэм Бахъсэн ГЭС-р яутӀыпщ, абы икӀыу, Псыхуабэрэ Мэшыкъуэрэ токыр яӀэрохьэ, Псыхуабэрэ Минводрэ электромафӀэгукӀэ зэпащӀэ.

- 40 гъэхэм ди щӀыналъэм къихьа бийм фабрикэхэр, заводхэр, школхэр, щэнхабзэ ӀуэхущӀапӀэхэр, псэупӀэ унэхэр зэтракъутащ, ди цӀыхубэ хозяйствэм сом мелардитӀым щӀигъу и уасэ хэщӀыныгъэу къыхуахьащ. Ар гуэзэвэгъуэшхуэт.

- 1946–1950 гъэхэм вольфрам-молибден къыщӀэхыпӀэр, Налшык дэт Машинэухуэ заводышхуэр, Бахъсэн ГЭС-р, – къэрал псор зыхуэныкъуэ ӀуэхущӀапӀэхэр зэфӀагъэувэжащ, пхъэм, ерыскъыхэкӀхэм щелэжь ӀэнатӀэщӀэхэр къэунэхуащ.

- 50 гъэхэм икухэм «Цветметприбор» *(СКЭП),* «Кавказкабель», «Севкаврентген», бетон заводхэр, вакъэ фабрикэр къызэӀуах, Тырныауз и вольт Ӏэмэпсымэ комбинатыр ирагъэфӀакӀуэ. Ди хьэпшыпхэр хамэ къэрал пщыкӀутхум ирагъашэу хуожьэ икӀи 1957 гъэм Къэбэрдей-Балъкъэрым етӀуанэу къыхуагъэфащэ Ленин и орден лъапӀэр.

- 60 гъэхэм «Искож» комбинатым зеужь. Тырныауз вольфрам-молибден комбинатыр къэралым и щӀытӀ къыщӀэхыпӀэ нэхъыщхьэхэм

* *Дэфтэр* – документ.

ящыщ мэхъу. ХъугъуэфIыгъуэ къыщIэхыпIэщIэу 18 геологхэм къахутэ. Иджы республикэм щолажьэ министерствэхэр. Ухуэныгъэм гульытэ егъуэт. Ди къалэхэм гъущIбетон, псэуалъапхъэ щагъэхьэзыр, заводхэр *(ЗЖБИ)* щаухуэ. Ди лэжьакIуэфIхэм я зэфIэкIым дамыгъэ лъапIэхэр къапокIуэ. Мэкъумэш IэнатIэхэмкIэ ди республикэр къэралым щынэхъ пашэщ. Арщыдан колхозхэтхэм я зэфIэкIым къэрал псор щыгъуазэт!

А илъэсхэм къэралым и Бэракъ Плъыжь зэIэпахыр, саугъэт лъапIэхэр ди мэкъумэшыщIэхэмрэ Iэщыхъуэхэмрэ блэнейрэ къыхуагъэфэщащ, цIыху 650-м къэрал дамыгъэ къратащ.

● 60-70 гъэхэм щэнхабзэм зеужь. Зэчий зыдалъагъу ныбжьыщIэхэр къагъуэт, къыхаш, гъуазджэмрэ щэнхабзэмрэ хурагъаджэ. *(А Iуэху бгъэдыхьэкIэр сыт зэманми къэгъэсэбэпын хуейт! Абы и фIыщIэкIэ ди Культпросвет еджапIэр япэу къэзыухахэм дунейм цIэрыIуэ щыхъуа куэд къахэкIащ.)* Композиторхэм я зэгухьэри къудамэ нэхъ инхэм ящыщу къоунэху *(17 хэтщ)*. «Кабардинкэ» къэрал къэфакIуэ гупыр утыку къохьэ.

● 1971 гъэм ди лъахэм дамыгъэ ещанэр – Октябрь Революцэм и орденыр – къыхуагъэфащэ. А зэманым ирихьэлIэу ди ныпым иджыри зы дамыгъэ къытехутащ – Лъэпкъ зэныбжьэгъугъэм и орденыр.

● *80 гъэхэр къэралым и гугъугъуэ пIалъэт... Совет СоюзкIэ зэджэ къэралышхуэу республикэ 15 зыхэтар мэщэщэж. «Узэкъуэтмэ – улъэщщ, узэкъуэхумэ – уощащэ». А псом Совет Союзым и лъэр щIеудри, мэкъутэж, гъащIэм и IэнатIэ псоми хэщIыныгъэхэр ягъуэт, щытыкIэ гугъу йохуэ.*

● 1991 гъэм ди щIыналъэм Iэмал егъуэт щхьэхуиту адэкIэ зиужьыну, адыгэбзэр, балъкъэрыбзэр, урысыбзэр къэралыбзэу ди щIыпIэм щызекIуэну.

● 1997 гъэм ди хэку цIыкIум зэхъуэкIыныгъэфIхэр къыщохъу. Экономикэм зеужь, акционер, фермер, щхьэзакъуэ IэнатIэхэр къызэIуах, унейуэ ягъэлажьэу щIадзэ. Экономикэр лъэ быдэкIэ увыным сэбэп хуэхъуа лъэбакъуэ куэд ячащ а лъэхъэнэм. ЦIыхубэм я лъэпкъ зэхэщIыкIыр къоуш, щэнхабзэ зэгухьэхэр, хасэхэр къызэрагъэпэщ. Ар интеллигенцэм и пщэ къыдохуэ. Абыхэм куэдкIэ я фIыгъэщ лъэпкъыбзэр, хабзэр, тхыдэр джыным, хъумэным цIыхухэм гульытэ зэрыхуащIыр.

Сыт хуэдэ гугъуехь хэмыхуами, адыгэхэмрэ балъкъэрхэмрэ гъуэгуанэ дахэ къызэдакIуащ, щылъэпэрэпаи, щехъулIаи щыIэу.

● XXI-нэ лIэщIыгъуэм ди республикэр мэгугъэ зыужьыныгъэ дгъуэтыну. Ди цIыхухэр зэчиифIэщ, лэжьакIуэшхуэхэщ, дэнэ щIыпIэ щыIэми зыхэтым къахощ.

Фызыдэплъеин фиIэщ, цIыкIухэ, дяпэкIэ ди республикэр зыщыгугъыр фэращи, тхьэм фригъэхъулIэ!

НЭЩIЭПЫДЖЭ Замирэ

Совет Союзым и Лыхъужьхэр

(«Нур» № 5, 2020 гъ.)

ЯХЭГУАУЭ Михаил

КЪАНКЪУЭЩ Ахьмэдхъан

ТАМБИЙ Владимир

КЪАРДЭН Къэбард

ИУАН Хьэсэн

МЭСЕЙ Аслъэнджэрий

КЪУЭНЫКЪУЕЙ Назир

МУСЭ Менлы

КЪАРДЭН Къубатий

ЗэгурыӀуэныгъэм и ут

Вагъуэ мывэ

Театр ЩхьуантӀэ

Жып псалъалъэ

ДИ КЪАЛАЩХЬЭР

Ди олимп лІыхъужьхэр

Ахэмын (Соколовская) Еленэ. 1980 гъ., Мэзкуу, цӀыхубз волейбол.

Ласицкене (Кучинэ) Марие. 2020 гъ., Токио, лъагэу дэлъейнымкӀэ.

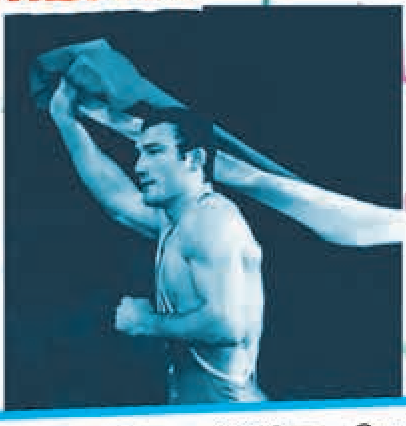

Къардэн Мурат. 2000 гъ., Сидней, алыдж-урым бэнэкӀэ.

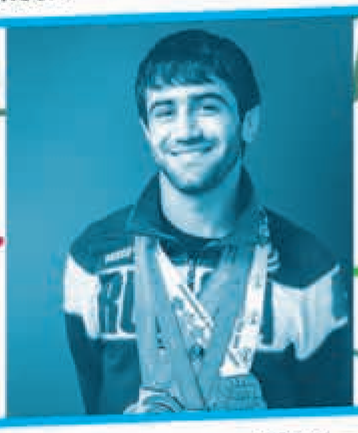

Мудрэн Беслъэн. 2016 гъ., Рио-де-Жанейрэ, дзюдо.

Махуэ Билал. 2012 гъ., Лондон, бэнэкӀэ хуит.

Шыхъуэ Борис. 1972 гъ., Мюнхен, лъакъуэрыгъажэ.

Рогожин Сергей. 1980 гъ., Мэзкуу, шыгъажэ.

Хъущт Аслъэнбэч. 2008 гъ., Пекин, алыдж-урым бэнэкӀэ.

ИСТЕПАН Залинэ

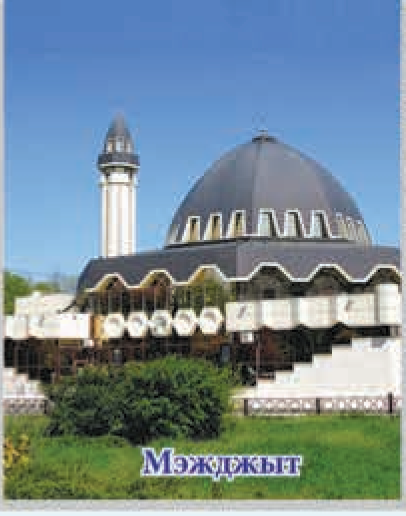

ЩОДЖЭНЦIЫКIУ Алий

Налшык

Мывэшхуэр и лъэгущи
ЗеIуантIэр утхэжу,
БгъуэщIитIым и жыгхэр
Тожьауэ абджыфэм.

Уэсыбгым и псынэм
Салъкъыныр къыпхехур,
Пшэху цIыкIухэр уи дежым
IэфIыпсу щопсэхур.

Гъэмахуэщ, ткIуэпс щIыIэр
Теутхэ а цIыкIухэм,
Дожейхэр а цIыкIухэр
Уи бзухэм я усэм.

Къуэшыхьыр уи кхъуафэщ,
IуфитIыр пщIащэбэщ,
Уи щIыфэм и теплъэр
Сабынуэ тхъурымбэщ.

Сыт кIытэу уэ пхэлъыр, –
Псы быбхэр къыщIэпщыр?
ХьэщIэбэу бгъэджэгухэм
Сыт фадэу хафыкIыр?

КъызжыIэт уи щэхур,
Си тIасэу псэ гуапэ,
Уэ пхэлъыр зищIысыр –
Удыгъэу, нэфIэщIу.

Уэ пхуэдэ псы хьэхукъэ
Зи ныбэм укъиижыр,
Мыл жауэ зи ткIуэпскIэ
Псы нэхур узыщIыр?

Уи бгъуэщIым щыхохъуэр
Си хэкум и гупсэр,
Насыпыр абыхэм
ЯщIыгъуу щIоIэтэр.

Епэрыр уи мэзхэм
Акъужьым къыхехыр,
ХьэщIакIуэ пхуэкIуахэм
Бзум усэр пхуагъэпсыр.

ПIалъэншэу жеиныр,
КъыщыскIэ си дежым,
СхуегъэщIыт сэ си пIэр
Уи бгъуэщIым и нэпкъым.

Комсомолхэм я фэеплъ (БжэIумых Хь.)

ЗэгуэкIуахэм я чэщанэ

ШыгъэжапIэ

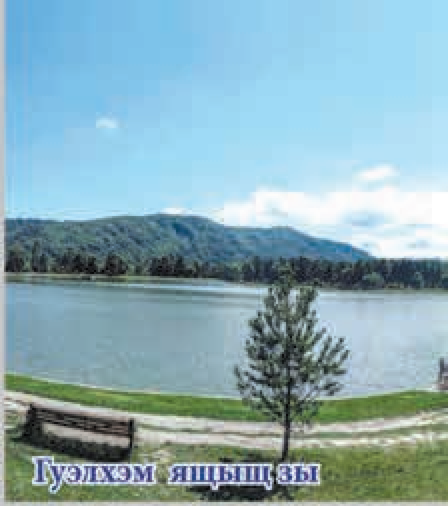

Гуэлхэм ящыщ зы

КЪАГЪЫРМЭС Борис

СИ КЪЭБЭРДЕЙ

Си бгъэм сигу зэрилъым хуэдэу,
Уилъщ уэ си гум, Къэбэрдей.
Лъыуэ сщIэтыр зезыгъакIуэр
Уэрщ, си лъахэ, си дуней.

Уэ узиIэу щымытамэ,
Куэд си гъащIэм хущыщIэнт.
УсIахамэ – псы гъужауэ,
Гъуэгу бгынауэ сыкъэнэнт.

Сыт ухыгъэу симыIами –
ФIы ирехъу, ирехъу ар Iей,
Насып си бэу сэ слъытэнущ,
УищI сытетмэ, Къэбэрдей.

Уэрщ си къуэпсхэм я къежьапIэр,
Жыгыу уи щIым сыкъыщокI.
Уэ угуфIэм – сэ согъагъэ,
Унэщхъейм – лъэкIын лIым слъокI.

Уи хьэуакIэ сымыбауэм,
СщIэуэ сохъур бауэкIэщI.
НэгъуэщI хэку сэ нэху щызгъэщым,
СызэпщIыхьыр уэрщ, адэщI.

ЩIыпIэу щыIэм сахэгъадэ,
КъэзгъэкIуэхь мы дищI хъурейр –
Анэ бгъафэу, захуэздзынущ
Сэ уи къуршхэм, Къэбэрдей!

ЩОМАХУЭ Амырхъан

НАЛШЫК КЪАЛЭ

Щытщ ди къалэр щхъуантIэ защIэу
Къыщхьэщыту бгыхэр лъагэу.
И уэрамхэр шэщIащ занщIэу
Унэ тетхэм урипагэу.

ЛъэныкъуитIкIи щыт IэплIакIуэ
Жыгхэм къалэр дощIэращIэ.
Удз гъэгъахэм я мэ гуакIуэр
IэфIыу уигукIэ зэхыбощIэ.

Площадь иным тещIыхьауэ
Тетщ Марие и фэеплъыр.
Ныбжьэгъугъэр къытхуихьауэ,
ФIым и джакIуэу хэти къеплъыр.

Абхъаз ут (Щрым Р.)

«Хъыринэ къалэ»

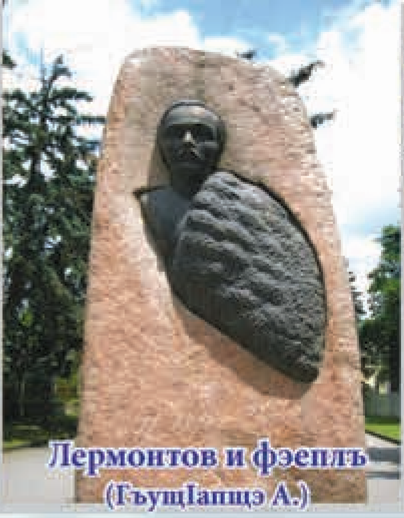
Лермонтов и фэеплъ (ГъущIапщэ А.)

Зоопарк

IУАЩХЬЭ МАХУЭМ И ХЪЫБАР

(IуэрыIуатэ)

Дунейр псыдзэкIэ зэрыкъутэжынур бегъымбар Нухь къыщищIэм, абы кхъухьышхуэ иригъэщIри псэущхьэу щыIэм ящыщу тIурытI *(хъурэ бзырэ)* абы иригъэтIысхьащ. Ахэр къригъэлмэ, заужьыжынут мыкIуэдыжу. Псыдзэр къыдэкIуей зэпытт, дунейр хы абрагъуэм щIиуфат! Кхъухьыр чымпэ цIыкIум хуэдэу толъкъунхэм зэрадзэрти, ар уфэрэкIмэ – исым щыщу зы псэущхьи къелынутэкъым. Нухь плъэри къилъэгъуащ дунейр зэщIэзыщта хы абрагъуэм къыхэпIиикIыу зы Iуащхьэ папцIэ, икIи гуфIауэ а щIы тIэкIум хуиунэтIащ. Кхъухьым Iуащхьэр дитхъури дэуващ, е тхьэ IэмыркIэ ар тIууэ зэгуэкIа? Абы псыдзэ къыпэлъэщыжынт?! А Iуащхьэращ псыдзэм зэридзэ кхъухьыр мыуфэрэкIыу къэзыгъэнар, псэущхьэу исри къезыгъэлар! Псыр хуэмурэ етIысэхыжри, псэущхьэхэри щIым къытехьэжащ.

Дэплъеймэ, ягъэщIагъуэу а Iуащхьэр лъагащэт, кхъухьым зэгуигъэзар абы и щыгурауэ къыщIэкIащ! Аращ «Iуащхьэмахуэ» щIыфIащар дунейм псэущхьэу тетыр къызытехъукIыжахэр къезыгъэлам.

«Махуэ» псалъэм фIы, нэхугъэ, угъурлыгъэ къикIыу ди адыгэбзэм къегъэсэбэп.

Алыдж хъыбарыжьхэм феджэж. Прометей лIыхъужьым теухуар, ди нарт хъыбархэм хэт Насрэн ЖьакIэ иращIар, «Сосрыкъуэ мафIэ къызэрихьыжа» пшыналъэхэр зэвгъапщэ. Абыхэм нэмыщIкIэ, Iуащхьэмахуэ теухуа хъыбар фщIэмэ, къытхуевгъэхь.

Зытхыжар **АБРОКЪУЭ Беллэщ**

НАСЫП IУАЩХЬЭ

ЗыплъыхьакIуэ нэхъыбэ дыдэ къытхуэзышэр дуней псом и Iуащхьэ нэхъ лъагэ дыдэхэм ящыщ ди Iуащхьэмахуэщ. Абы и уэс щыгум и дахэгъуэри, и жьакIэхум и щабэгъуэри, хьэщIэ кIуапIэ дыдэ ар щыхъури – щIымахуэращ. Iуащхьэмахуэ лъапэ и деж хьэщIэщу, зыгъэпсэхупIэ базэу, пансионату, альплагеру 30 щыIэщ, цIыху 3000 щIэхуэну. Бгылыжэ къежэхыпIэу тIу иIэщ *(35 км)*. Чегет икIыу докI бгы кIапсэ гъуэгухэр *(км 12-кIэ)*. Ди курортхэр йофIакIуэ, хьэщIэщхэм къахохъуэ, туристхэм я бжыгъэр кIуэ пэтми нэхъыбэ мэхъу. ДяпэкIэ-щэ? «Ростуризмым» щIыгъуу модульнэ хьэщIэщхэр къызэрагъэпэщыну я мурадщ.

А насып Iуащхьэм дыкъихъумэу жаIэ нэхъыжьхэм.

ХЬЭТIОХЪУЩЫКЪУЕЙ ХАДЭР ДИ ЖЭНЭТ ЛЪАХЭМ И КУПСЭЩ

(«Нур» № 7, 2018-м хадэм и схемэр,
къыщыкI жыгхэмрэ гъурцхэмрэ тетщ.)

Хадэм и инагъыр: гектар 205-рэ, къэкIыгъэхэм яубыд щIыпIэр *(ухуэныгъэхэр хэмыту)*: гектар 194-рэ, жыгыу – 33 304, гъурцу – 15 650 къыщокI. Хадэм кIуэцIрыкI лъагъуэ нэхъыщхьэм метр 1400 и кIыхьагъщ, метрибгъу и бгъуагъщ.

Къэбэрдей-Балъкъэрым жыг лIэужьыгъуэу къыщыкIым я Iыхьэ щанэр Хьэтlохъущыкъуей хадэм итщ

ЖЫГ ХАДЭМ И ТХЫДЭР

ЩIэныгъэлIхэм жаIэращ: «Хадэр здэщыIэ щIыпIэм щыкуэдщ Iуащхьэхэр. Ар щыхьэт зытехъуэр ди цивилизацэм ипэкIэ абдеж цIыху зэрыщыпсэуарщ».

1822 гъэм Налшык псыхъуэ и сэмэгурабгъу тафэм къалэ щаухуэ. Мэз гуэрэныр пхъэщхьэмыщхьэ хадэ хъуурэ хуожьэ. Щыр ягъэкъабзэ, жыгIэрысэхэр хасэ, кIэлъоплъ.

1870 гъэм **ХьэтIохъущокъуэ Хьэтlохъущыкъуэ** пщы цIэрыIуэм жыг хадэм кIэлъыплъын щIедзэ, псыIэрышэ, бжьамийхэр кърешалIэ. Адыгэр зыхуэIэзэ жыггъэкIIэмалхэр къигъэсэбэпурэ жыг хадэр егъэдахэ. Абы езым и дыщэ ахъшэ щIитурэ хамэ къэралхэм жыгыфIхэр къреш *(Австрием, Норвегием, Данием н.къ.)*.

1920–1940 гъэхэм **Къалмыкъ БетIал** хадэм жыгыщIэхэр хрегъасэ, ди жылагъуэхэм къраshыурэ.

2007 гъэм ХьэтIохъущокъуэпщым и и цIэр фIащыж Налшык паркым.

«Нур»

ГУ ЛЪЫФТЭ

60 гъэхэм къуалэбзу лIэужьыгъуи 159-рэ диIащ, иджыпсту абыхэм я бжыгъэр 49-м нэс къехащ.

2017-р – щIыуэпсыр хъумэным и гъэт. Абы ирихьэлIэу, КъБР-м щыпсэу псэущхьэ лIэужьыгъуэу 372 тхылъ Плъыжьым ихуащ *(«Нур» № 3, 2017 гъ.)*.

Жыг хадэм удз гъэгъа лIэужьыгъуэу 100–200 нэблагъэ къыщокI. *(Ди щIыналъэм и жыг, гъурц лъэпкъ 55-м нэмыщI, мы хадэм итщ Америкэм къикIа жыг лъэпкъ 25-рэ, Европэм къраша жыг лъэпкъ 17, Японием, Чынтым, Кореем къраха жыг лIэужьыгъуэ 15, Азием щыкI жыг лIэужьыгъуэ 17.*

(70 гъэхэм а хадэм ущрихьэлIэрт кхъуэ пIащэ, мэз бжэн, бажэ, тхьэкIумэкIыхь, къилъатэрт шылэджэдхэмрэ мэзджэдхэмрэ.)

Иужьрей илъэсхэм ХьэтIохъущыкъуей хадэм жыг мини 8 щыхасащ.

Ди къэралым и нэгъуэщI щIыпIэхэм ямыIэу Налшык къыщыкI псей къащхъуэхэри ди паркым и дахапIэщ!

КЪЭБАРТ Мирэ

УАФЭР И ПЛЪАПІЭТ

*ЦІыкІухэ, нобэ фэдгъэщІыхуну лІыхъужьым и цІэр дыщэпскІэ ди тхыдэм хатхащ. Ар гъащІэм и лъэныкъуэ куэдым пашэу щыщытащ. Кхъухьлъатэзехуэ ахъырзэмант, журналист цІэрыІуэт, тхакІуэ Іэзэт! Пэжщ, а псор зы цІыхум хэлъащ. Девгъэгупсысыт, ди щІэджыкІакІуэ Іущ цІыкІухэ: абы и сабиигъуэ хъуэпсапІэхэр нэхуапІэ имыщІауэ пІэрэт? Фэ псоми уафэракъэ фи плъапІэр? АтІэ, ди лІыхъужьри арат! Куэдрэ уафэм уиплъэмэ, къарурэ гупсысэ бзыгъэрэ къыуиту къыщІэкІынущ. Лыгъэ хэлъу, акъылыфІэу, гурыхуэу, пэжым тету псыхьа хъуащ **ХЬЭЖЫ Исмэхьил** и хьэл-щэныр.*

САБИИГЪУЭ...

Хьэжы Исмэхьил 1921 гъэм Малкэ *(Хьэжыхьэблэ)* къуажэм къыщалъхуащ. Ауэ ар къыщыхъуар Къэрэшей-Шэрджэсырщ. Исмэхьил и сабиигъуэр щыкІуащ и анэш къуажэм – Дударыкъуей *(Псыжь)*. Уафэр, къуршхэр, хъупІэхэр, тафэхэр фІыуэ илъагъурт. ЩІыуэпсым ипсыхьурэ къыдэкІуэтеящ щІалэр. Чкалов и цІэр зезыхьэ ЕтІуанэ авиацэ еджапІэм щІэтІысхьэри, ар къиуха нэужь, махуэ бжыгъэ нэхъ дэмыкІыу, Хэку зауэшхуэр къэхъеящ.

ЗАУЭМ ЛІЫХЪУЖЬЫР КЪЫХОЩ

«Іэщэ сІэщІэлъу си Хэкум сыкъыщхьэщыжынущ!» – жиІэри, Исмэхьил дэкІащ зауэм. Ар, дауи, псэзэпылъхьэпІэщ, гъэунэхупІэщ, лІыгъэщІапІэщ! КъикІуэтакъым ди лІыхъужьыр! Ар зэщІаІыгъэрт хэку лъагъуныгъэм, щІэблэм и къэкІуэнум теухуа гупсысэхэм! Исмэхьил штурман *(бийм ебгъэрыкІуэ зауэлІ)* хъуащ. 1943 гъэм Псыжь Іуфэ и деж щекІуэкІащ уа-

фэгу зэхэуэ гуащIэ дыдэ. Абы хэта ди кхъухьлъатэзехуэ хъыжьэхэм ящыщт Хьэжы Исмэхьил. Абдеж ди щIалэм къыщигъэлъэгъуа хахуагъэм папщIэ и бгъэгум къыхалъхьащ «Вагъуэ Плъыжь» орденыр. КъыкIэлъыкIуэ илъэсым Хьэжыр зи пашэ уафэгу зауэлIхэм нэмыцэхэм я танкибгъу къагъэуащ. Абы щыгъуэ ди лIыхъужьыр езыр ерагъыу къелауэ арат: абы и кхъухьлъатэм мафIэ къыщIэнэри, парашюткIэ къелъат. УIэгъэхэр телъ пэтми, абы щыгъуи бийм къаIэщIэкIыну къару къызыкъуихащ. Хэку зауэшхуэм и етIуанэ дамыгъэр зытет орденри къратащ.

Кхъухьлъатэзехуэм и хахуагъэм иджыри и зы щапхъэ: 1945 гъэм, накъыгъэм и 7-м ди лIыхъужьым и кхъухьлъатэр бийм къриудыхат. Штурман Хьэжымрэ командир **Шероноврэ** гъэрыпIэм ихуат. А тIум гъэрхэр зэуIу ящIри, нэмыцэIуэр езыхэм яубыдащ, Армэ Плъыжьыр къэсыхуи я пIэ ирагъэкIакъым. Лейтенант нэхъыжь Хьэжы Исмэхьил «Дамыгъэ Плъыжь» орденыр къыхуагъэфэщащ.

Хьэжы Исмэхьил Хэку зауэшхуэм хэтыху 54-рэ кхъухьлъатэкIэ лъатэурэ, уэгум щапэщIэтащ ди бийм.

«ГИНТАРАС» – «МЭЗЫШМЫВЭ»

Зауэ нэужьым Хьэжым къиухащ Ставрополь пединститутымрэ парт школ нэхъыщхьэмрэ. Къэрэшей-Шэрджэсым щIэныгъэ къэхутакIуэ институтым и унафэщIу куэдрэ лэжьащ. Иужьым, тхылъ тедзапIэм и унафэщIуи щытащ. ЩIэныгъэмрэ лъэпкъ литературэмрэ хэлъхьэныгъэшхуэ хуищIащ абы. Езым и хъэтI иIэжт, и Iэдакъэщ1экIхэм еджэгъуафIэт, тхакIуэфIт икIи журналист Iэзэт. Хьэжым къыдигъэкIащ «Гинтарас» зыфIища тхылъыр. «Сыт атIэ «Гинтарас» жиIэмэ къикIыр?» – жыфIэнущ фэ, дауи. Ар литвам я бзэкIэ – «мэзышмывэщ» *(янтарь)*. «Сэ а щIыпIэхэм сыщызэуащ. Ар сэркIэ лъапIэщ», – жиIащ тхакIуэм. Зауэ губгъуэм лIыхъужьу ита тхакIуэм наIуэу, IупщIу итхыжащ и нэгу щIэкIа Iуэхугъуэхэр. ЦIыхугухэм зэхригъэщIащ абы зауэ псэзэпылъхьэпIэр зыхуэдэр. ЛIыгъэм, зауэлI гъащIэм, Хэку лъагъуныгъэм цIыхупсэр зэриузэщIым теухуащ Хьэжым и гукъэкIыж тхыгъэхэр. Абы хэт цIыху хахуэхэр щIэджыкIакIуэхэм фIыуэ ялъагъу, щапхъэ яхуохъу. Ари тхакIуэм и лIыхъужьыгъэщ!

«УЭГУМ ГУР ЩОПСЭХУ!»

ЛъагапIэр и псэм хэлът Хьэжы Исмэхьил. Уафэгу итыныр IэщIагъэ щIыхуэхъуари, мамыр гъащIэм абы и плъапIэу щытари, цIыхугъэ нэсым и лъагапIэм ар хуэкIуэу, къыдэплъейхэр зыхуигъаплъэу и тхыгъэхэм «щIэбзэ» яхуэхъуари а лъагапIэрат! И гъащIэр иухыху уафэм и псэр щыхуарзэу, и гъащIэр абы пыщIауэ щытащ Исмэхьил. Кхъухьлъатэ макъ зэхихакъэ, щхьэгъубжэм Iухьэнти, уэгум иплъэнт. Куэдым и гур жэрт а дакъикъэхэм: сабиигъуэ хъуапсапIэм, щIалэгъуэм, зауэм, текIуэныгъэм.

ГУГЪУЭТ Заремэ.

Шэмпар ХьэIишэт и тхыгъэ къэдгъэсэбэпащ.

ДИ ЩЫПІЭМ И ДАХАПІЭ

Къармэхьэблэ псыхъуэ

Шэдхъурей

Парадром (Шэджэм)

Псы хущхъуэ (Аушыджэр)

КIапсэ гъуэгу (Чегет)

Гуэл ЩхъуантIэ

Шэджэм псыкъелъэхэр

Джэдмыщх

«СИ ХЭКУ – СИ УЭРЭД»

Адыгэ уэрэдыжьхэр зэхуэхьэсыным, ахэр джыным, гъэзэщIэным, хъумэным телэжьа щIэныгъэлI щэджащэ **Къардэнгъущl Зырамыку** и цIэкIэ адыгэ уэрэдыжьым и сабий фестиваль мы гъэм япэу ирагъэкIуэкIащ. Ар щекIуэкIар адыгэ драмэ театрырщ. Пшыхьыр къыщызэIуахым КъБР-м щэнхабзэмкIэ и министр **Къумахуэ Мухьэдин** мыр жиIащ: «Дэ ди мурадщ дяпэкIи мы Iуэхуфlым къыпытщэну, сыту жыпIэмэ, щIэблэм лъэпкъым къыдекIуэкI уэрэдыжьхэр зыхащIэу, ахэр дзапэ уэрэду яIурылъу, абы къыщIэдгъэтаджэу дгъэсэныр ди къалэнщ. Ди IуэрыIуатэм и фIыгъуэр зыхъумэжынур ахэрщ!».

Пшыхьым кърихьэлIащ ди жылагъуэхэм къикIа сабий макъыфIэ-зэчиифIэхэр, уэрэджыIакIуэ гупхэр. Къардэнгъущl Зырамыку и макъ къэIуамэ, цIыхур зэщIотаджэ. Абы и къару къихьар зыхуэдэм ухэзыгъаплъэ лэжьыгъэфIхэр щагъэлъэгъуащ адыгэ драмэ театрым.

ХЪУЭЖЭ Жан

КАВКАЗЫМ И ДАХАГЪЭМ ИУЗЭЩІА УСАКІУЭШХУЭ, СУРЭТЫЩІ

ЛЕРМОНТОВ Михаил илъэситху хъууэ Кавказыр япэ дыдэу и анэшхуэм иригъэлъэгъуат. Сабийуэ абы щэнейрэ къытригъэзащ и гур зыхьэхуа ди щІыпІэм. Абы и дахагъэр, бгырысхэм я гуапагъэр зэи игу ихуакъым, – сурэт тритхыкІащ, хуэусащ. Балигъ хъуауэ къыщагъэкІуами ди щІыпІэм игу хигъахъуэу щылэжьащ. Лермонтов и ІэдакъэщІэкІхэм ящыщщ поэмэ «Черкесы» *(1828 гъ.)*, «Кавказский пленник» *(1828 гъ.)*, «Хаджи Абрек» *(1833–1834 гъэгъ.)*, усэ цІэрыІуэ «Кавказыр» *(1830 гъ.)*.1839 гъэм абы итхащ «Мцыри» поэмэр, 1838–1840 гъэхэм «Герой нашего времени» романыр. Ахэр къыхитхыкІащ Кавказым кърита гукъэкІыжхэм. УсакІуэм и псэр щыпсэхужари ди щІыпІэрщ.

СурэтыщІ Іэзэу щыта урыс усакІуэшхуэм иІэщ Кавказым теухуауэ лэжьыгъэ зыбжанэ. Абы ящыщщ мыр, Мцхет пэмыжыжьэу куржым кІуэ гъуэгум трищІыкІар.

КЪАШЫРГЪЭ Фатимэ

ЕЖЕМЕСЯЧНЫЙ ЖУРНАЛ ДЛЯ ДЕТЕЙ
«НУР»

Издается
С 1 января 1982 года
№ 9 2022 г.

Учредитель:
Государственное казённое учреждение
Кабардино-Балкарской Республики «КБР-Медиа»

Главный редактор
Б. М. АБРОКОВА

Художественный редактор
М. ХАЛИЛОВА

Редактор
М. КАМБОТОВА

Компьютерная вёрстка
Н. РАСТОРГУЕВОЙ

Корректор
Ф. КАШИРГОВА

Редакционный совет:
Х. КАРМОКОВ
Е. ТХАМОКОВА
Х. ТИМИЖЕВ

Журнал зарегистрирован в Управлении Федеральной службы по надзору в сфере связи, информационных технологий и массовых коммуникаций по Кабардино-Балкарской Республике.
Рег. ПИ № ТУ07-00125
от 11.01. 2018 г.

Подписано к печати
02.09. 2022 г.
Выход в свет 28.09. 2022 г.

Формат 60х90 1/8
Бумага мелованная
Гарнитура Arial, Tolstyak.
DrunkC, AdLibBT
Печать офсетная
Усл. печ. л. 2
Усл. кр.- отт 8
Уч.- изд.л. 2,7

Тираж 1320 экз.
Заказ №1840
Индекс П5896

Стоимость одного номера по подписке через ФГУП «Почта России» – 15,19 руб.;
за 6 мес.– 91,14 руб.

Адрес редакции:
360000, Нальчик,
пр. Ленина, 5.
Тел.: 42-17-53, 42-75-30
nur.kbr1982@yandex.ru

Адрес издателя: 360017,
г. Нальчик, пр. Ленина, 5.
ГКУ «КБР-Медиа».
Дом печати.

Отпечатано в ООО «Издательство «Южный регион», 357600,
Ставропольский край,
г. Ессентуки, ул. Никольская, 5а

Отпечатано в полном соответствии с качеством предоставленного электронного оригинал-макета.